

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет психології та соціальної роботи

(повне найменування інституту/факультету)

кафедра соціальної та прикладної психології

(повна назва кафедри)

Дипломна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему: **«СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ МУЗИЧНОГО
ФАНАТИЗМУ У ПІДЛІТКОВО-ЮНАЦЬКОМУ ВІСІ»**

«Socio-psychological factors of musical fanaticism in adolescence»

Виконала: студентка заочної форми навчання
спеціальності 053 Психологія

Бригинець Олександра Вікторівна

Керівник: к.психол. н., доц.Пундєв В.В.

Рецензент: к.психол.н., завідувач відділу
психологічних та інших досліджень ОНДІСЕ
Журавльова М.О.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ __ від _____ 2020 р.

Зав.кафедри _____ Подшивалкіна В.І.

(підпис)

Захищено на засіданні ЕК № _____

протокол № __ від _____.12.2020 р.

Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою/шкалою ECTS/ бали)

Голова ЕК _____ Псядло Е.М

(підпис)

Одеса – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	2
РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ МУЗИЧНОГО ФАНАТИЗМУ ЯК ФОРМИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ	5
1.1. Соціально-психологічні чинники ризику формування адиктивної поведінки	5
1.2. Музичний фанатизм як один із різновидів адиктивної поведінки	12
1.3. Особистісні характеристики та особливості «Я-концепції» залежної особи	22
Висновки до першого розділу	35
РОЗДІЛ 2. ПРОГРАМА ТА ХІД ДОСЛІДЖЕННЯ МУЗИЧНОГО ФАНАТИЗМУ В ПІДЛІТКОВО-ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	37
2.1. Опис вибірки та хід дослідження музичного фанатизму в підлітковому та юнацькому віці	37
2.2. Основні методики дослідження	38
Висновки до другого розділу	44
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ МУЗИЧНОГО ФАНАТИЗМУ В ПІДЛІТКОВО-ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	45
3.1. Порівняльний аналіз соціально-психологічних особливостей музичних фанатів і не-фанатів підлітково-юнацького віку	45
3.2. Вивчення деяких аспектів «Я-концепції» у респондентів музичних фанатів і не-фанатів підлітково-юнацького віку	48
3.3. Якісно-кількісний аналіз даних, отриманих за допомогою модифікованої методики «Незакінчені речення»	51
Висновки до третього розділу	67
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	73
ДОДАТКИ	80

ВСТУП

Актуальність дослідження. Захоплення музикою як соціально-психологічний феномен давно вже стало невід'ємною частиною молодіжної субкультури. Більше 80% підлітків усіх вікових груп мають одного або кількох музичних кумирів. Дедалі більшого поширення набувають рухи фанатів. У містах створюються фан-клуби, стають модними газети і журнали, які пишуть про музичних виконавців.

Однак як форма адиктивної поведінки це захоплення не небезпечне. У молодіжних групах музичних фанатів поширена асоціальна поведінка, існують соціальні та психологічні передумови переходу до хімічних форм залежності. Поширеність самогубств музичних фанатів, фактично натхнених творчістю музичного кумира, настільки висока, що в зарубіжній психологічній і психіатричній літературі підліткові суїциди під впливом музики з 1990-х років виступають в якості повноцінного об'єкту досліджень.

Вивчення музичного фанатизму, як виду психологічної залежності дозволяє розширити розуміння соціально-психологічних передумов виникнення адиктивної поведінки, оскільки обраний вид залежної поведінки притаманний більшою мірою молодим людям, які ще тільки знаходяться в стадії дорослішання. Сам по собі підлітково-юнацький вік вже є фактором ризику виникнення адиктивної поведінки. Однак проблема переходу від норми до патологічної залежності (тут: від простого захоплення музикою до музичного фанатизму) залишається маловивченою.

Так як явище музичного фанатизму охоплює в рівній мірі весь період дорослішання від середнього шкільного (підліткового) віку до пізнього юнацького (по періодизації вікового розвитку особистості Л.С.Виготського та Д.Б.Ельконіна) і проявляється однаково в цих вікових групах, ми порахували можливим не розділяти їх на більш дрібні вікові підгрупи.

Метою дослідження є порівняльний аналіз деяких аспектів «Я-концепції» особистості та міжособистісних відносин музичних фанатів в

порівнянні з не-фанатами; визначення психосоціальних передумов появи музичного фанатизму як адиктивної поведінки.

Завдання дослідження:

1. Розглянути проблему адиктивної поведінки в підлітково-юнацькому віці; проаналізувати дослідження, присвячені місцю соціально-психологічних факторів у розвитку адиктивної поведінки та самосвідомості залежної особистості.

2. Засобами емпіричного дослідження вивчити взаємозв'язок рівня музичного фанатизму з деякими соціально-психологічними особливостями підлітків і юнаків, які захоплюються музикою.

3. Порівняти соціально-психологічні особливості підлітків і юнаків - музичних фанатів і не-фанатів.

4. Порівняти особливості самовідношення й оцінки образів «Я» підлітків і юнаків - музичних фанатів і не-фанатів.

5. Порівняти особливості сприйняття своєї соціальної позиції в сім'ї музичними фанатами і не-фанатами.

6. Вивчити особливості сприйняття музичними фанатами і не-фанатами своєї соціальної позиції у «позасімейному» соціальному оточенні.

Об'єкт дослідження: музичний фанатизм як форма адиктивної поведінки в підлітково-юнацькому віці.

Предмет дослідження: зв'язок музичного фанатизму з особливостями самосприйняття особистості та системою міжособистісних відносин підлітків та юнаків в соціальному середовищі.

Методи дослідження: для досягнення поставлених цілей і вирішення поставлених завдань використовувалися такі методи: теоретичні: аналіз психологічної та педагогічної літератури з проблеми дослідження; емпіричні методи: Методика діагностики музичного фанатизму; Метод семантичного диференціалу; Опитувальник самовідношення В.В.Століна - С.Р.Пантелеєва; Методика незакінчених речень (з метою діагностики сприйняття

респондентами своєї соціальної позиції в сім'ї та поза сім'єю); методи статистичного аналізу

Опис вибірки дослідження: у дослідженні брали участь підлітки та юнаки віком від 13 років до 21 року, загальною кількістю 98 осіб, з них 43% юнаків і 57% дівчат. Середній вік усіх опитаних склав 17-18 років.

Практична значимість дослідження полягає у можливості використання отриманих даних практикуючими психологами при організації психокорекційної роботи з музичними фанатами підлітково-юнацького віку. Результати дослідження можуть бути використані при розробці навчальних курсів з психології адиктивної поведінки, психології підліткового та юнацького віку.

Структура роботи: робота складається з вступу, трьох розділів, висновків до розділів і загальних висновків, списку використаної літератури та додатків. Загальний обсяг дослідження становить 87 сторінок. У роботі є 10 таблиць, 5 рисунків, 6 додатків. Список використаної літератури включає 76 найменувань.

ВИСНОВКИ

Існує досить велика кількість дослідницьких робіт з проблеми різних залежностей, таких як хімічних: наркоманії, алкоголізму (У.А.Абшаїхова, В.С.Бітенський, Б.С.Братусь, З.В.Дворяк, Б.В.Зейгарник, П.І.Сидоров, Н.А.Сирота та ін.) так і нехімічних, наприклад, інтернет-залежності (Н.В.Дмитрієва, А.Е.Войскунский, Ц.П.Короленко та ін.). Однак такий різновид адиктивної поведінки, як музичний фанатизм, вкрай рідко виступає в якості об'єкта емпіричних досліджень. Труднощі тут полягають в тому, що це явище знаходиться на стику двох напрямків соціальної психології: психології масової свідомості, в рамках якої це явище досліджується як ще один прояв групового фанатизму (Г.В.Старшенбаум та ін.), та соціальної психології особистості, де дане явище розглядається як форма залежності (Н.В.Дмитрієва, Ц.П.Короленко, В.Д.Менделевич та ін.).

У представленому дослідженні ми розглядаємо музичний фанатизм як форму нехімічної залежності, яка виявляється в адиктивній поведінці, що виражається в прагненні до відходу від реальності шляхом зміни свого психічного стану за допомогою постійної фіксації уваги на певних предметах, активностях (видах діяльності), що супроводжується розвитком інтенсивних емоцій (Н.В.Дмитрієва, Ц.П.Короленко, Т.А.Донських та ін.).

Так як музичний фанатизм досліджувався лише фрагментарно і / або в зв'язку з іншими явищами, ми зробили спробу більш всебічного і глибокого аналізу цього соціально-психологічного феномена в молодіжному середовищі.

У нашому дослідженні адиктивна особистість розглядалася, перш за все, в контексті соціальних зв'язків і включеності в різні соціальні групи. У порівнянні з не-фанатами аналізувалися соціально-психологічні аспекти взаємин адиктивної особистості з соціальними групами і соціальним оточенням в цілому, такі як: сприйняття внутрішньо сімейних стосунків

музичними фанатами, своєї соціальної позиції в сім'ї; особливості сприйняття ними «позасімейного» оточення і своєї позицію в соціальному оточенні. Досліджувалися деякі особливості «Я-концепції»: самовідношення і «образ Я», а також вивчалися співвідношення «Я-реального», «Я-дзеркального», «Я-ідеального» респондентів.

Отримані нами висновки і результати можна конкретизувати таким чином:

1. Огляд літератури, присвяченої вивченню проблеми дослідження, показав, що феномен музичного фанатизму, на відміну від інших адикцій, вивчений досить мало. Крім того, недостатньо вивчені умови виникнення даного феномена в підлітково-юнацькому віці.

2. В емпіричному дослідженні встановлено позитивні кореляційні зв'язки між музичним фанатизмом і більш негативним ставленням до себе в цілому, і в тому числі більш низькою самоповагою, самоуправлінням, самовпевненістю і очікуваним позитивним ставленням від інших в порівнянні з не-фанатами. В цілому фанати схильні оцінювати себе нижче за показниками «особистісної сили» і «активності» в порівнянні зі своїми однолітками - не-фанатами.

3. Структура «Я-концепції» музичних фанатів характеризується різкою неузгодженістю її складових: «Я-реального» і «Я-ідеального», «Я-реального» і «Я-дзеркального», «Я-дзеркального» і «Я-ідеального». У порівнянні з не-фанатами у фанатів значима відстань між цими аспектами значно більше.

4. Характерні особливості виховання в сім'ях підлітків-музичних фанатів схожі з описаними в літературі особливостями сімейного виховання, що зумовлюють формування залежної особистості. Це директивність обох батьків, ворожість матері і непослідовність батька. Наслідком описаних особливостей сімейного виховання є сприйняття фанатами своєї соціальної позиції в сім'ї як низької.

5. На думку музичних фанатів, батьки вважають їх психологічно і

соціально неповноцінними людьми. Наслідком ворожості і недостатньої підтримки з боку батьків стає пошук підтримки у «позасімейному» оточенні. Однак поряд з цим, музичні фанати незадоволені своєю позицією і у позасімейному соціальному оточенні. Вони відчують себе ізольованими, відірваними від суспільства, про що свідчать великі відмінності в сприйнятті образів «реального Я» і «дзеркального Я», а також образів «Я для однолітків» і «Я для дорослих». Все це призводить до того, що музичні фанати сприймають свою соціальну позицію у «позасімейному» соціальному оточенні як низьку. Таким чином, музичний фанатизм може бути для фанатів своєрідним засобом соціалізації.

Отримані дані можуть бути затребувані практичними психологами при організації психокорекційної роботи з музичними фанатами підлітково-юнацького віку і для профілактики нехімічних залежностей.

Перспективу подальших досліджень ми бачимо в розробці психодіагностичних і корекційних моделей для роботи з музичним фанатизмом як видом залежності в підлітковому і юнацькому віці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андреева Г.М. Социальная психология. М.: Аспект-Пресс, 2000. 278с.
2. Бандура А., Уолтере Р. Подростковая агрессия. Изучение влияния воспитания и семейных отношений. М.: ЭКСМО Пресс, 1999. 215с.
3. Баярд Р.Т., Баярд Д. Ваш беспокойный подросток: практическое руководство для отчаявшихся родителей. М.: Вита-Пресс, 2007. 249с.
4. Белобрагин В.В. Половозрастные различия восприятия подростками имиджа музыкальных кумиров. СПб.: «Прайм-ЕВРО-ЗНАК», 2003. 184с.
5. Берн Э. Игры, в которые играют люди: психология человеческих взаимоотношений. Люди, которые играют в игры: психология человеческой судьбы / Под общ. ред. М.С. Мацковского. М.: Прогресс, 2008. 361с.
6. Берне Р. Развитие «Я» - концепции и воспитание. М.: Прогресс, 2006. 275с.
7. Бодалев А.А., Столин В. А. Общая психодиагностика. СПб.: Изд-во «Речь», 2000. 440 стр.
8. Битенский В.С., Херсонский Б.Г., Дворяк С.В. и др. Наркомании у подростков. Киев: Здоров'я, 1989. 169с.
9. Блюм Г. Психоаналитические теории личности. М.: Изд-во «КСП», 2006. 305с.
10. Борохов А.Д., Исаев Д.Д. Роль социально-психологических факторов в формировании пристрастия к алкоголю и наркотическим веществам у подростков мужского пола. *Психологические исследования и психотерапия в наркологии: сборник научных трудов*. М.: Изд-во Моск. ун-та, 2007. 376с.
11. Братусь Б.С. Аномалии личности. М.: Мысль, 1988. 295с.
12. Братусь Б.С., Сидоров П.И. Психология, клиника и профилактика раннего алкоголизма. М.: Изд-во Моск. ун-та, 2004. 219с.

13. Бретт Д. Жила-была девочка, похожая на тебя... *Психотерапевтические истории для детей*. М.: Класс, 2005. 159с.
14. Вассерман Л.И., Горьковая И.А., Ромицына Е.Е. Родители глазами подростка: психологическая диагностика в медико-педагогической практике. Учебное пособие. СПб.: «Речь», 2004. 195с.
15. Войскунский А.Е. Актуальные проблемы зависимости от интернета. *Психологический журнал*. 2004. Т. 25. № 1. С. 90-100.
16. ВострокнUTOва Н. В., Харитоновa Н.К., Пережогин Л.О., Худяков А.С., Колосов В.П., Лесогорова А.Ю. Семья как объект антинаркотической профилактической работы. М.: Министерство Образования РФ, 2002. 290 с.
17. Галкин А. Скованные одной цепью. М.: АСТ-Астрель, 2002. С.37-45.
18. Ганнушкин П.Б. Клиника психопатий: их статика, динамика, систематика. Н.Новгород: Изд-во НГМД, 2008. 128 с.
19. Герасимова В.Ю. Музыкальный фанатизм как социальное явление в современном обществе. *Ломоносовские чтения*. М.: Изд-во Моск. ун-та, 2006. С.21-39.
20. Гоголева А.В. Аддиктивное поведение и его профилактика. М.: Изд-во Моск.псих.-соц. ин-та, Воронеж: Изд-во НПО МОДЭК. -2002. 240 с.
21. Голованевская В.И. Особенности «Я-концепции» как фактор формирования аддиктивного поведения. URL: [http://flogiston.ru/articles/netpsv/int addiction](http://flogiston.ru/articles/netpsv/int%20addiction) (дата звернення: 10.16. 2020).
22. Гордон Т. Повышение родительской эффективности. Екатеринбург: АРД ЛТД, 2007. 192с.
23. Гульдaн В.В., Романова О.Л., Корсун А.М., Шведова М.В. Эмоционально-когнитивный диссонанс в структуре представлений школьников о наркомании и токсикомании. *Психологические исследования и психотерапия в наркологии: сборник научных трудов*. СПб.: Медицина, 2009. С. 68-74.

24. Демидов Д.Н. Соотношение образов «Я»-идеальное и «Я»-реальное и проблемы подростков. *Подросток*. СПб.: Алетейя, 2000. С.113-131.
25. Диагностика семьи / п\Под ред. Д.Я. Райгородского. Самара: Издательский дом Бахрах, 2004. 274с.
26. Дубровина И.В. (ред). Психическое здоровье детей и подростков в контексте психологической службы. Екатеринбург: Деловая книга, 2000. 261с.
27. Егоров А.Ю. Нехимические (поведенческие) аддикции (обзор). *Аддиктология*. 2005. № 1. С. 65-77.
28. Емельянова Е.В. Кризис в созависимых отношениях. Принципы и алгоритмы консультирования. М.: Речь, 2004. 270с.
29. Жичкина А.Е. Взаимосвязь идентичности и поведения в Интернете пользователей юношеского возраста. М.: АИРО-XX, 2001. 188с.
30. Кле М. Психология подростка: психосексуальное развитие. СПб.: Речь, 2000. 366с.
31. Коломинский Я.Л. Психическое развитие детей в норме и патологии: психологическая диагностика, профилактика и коррекция, и др. СПб.: Питер, 2004. 452с.
32. Кон И.С. Психология ранней юности. М.: «Просвещение», 2003. 426с.
33. Кондратьев М.Ю., Ильин В.А. Азбука социального психолога. Практика. М.: ПЕРСЭ, 2007. 339с.
34. Короленко Ц.П., Дмитриева Н.В. Социодинамическая психиатрия. М: Академический проект /Ек-бург: Деловая книга, 2000. 303с.
35. Крайг Г. Психология развития. СПб.: Питер, 2000. 446с.
36. Краткий психологический словарь / под общей ред. А.В.Петровского и М.Г.Ярошевского. Ростов-н/Д.: Феникс, 1998. 532с.
37. Кривцова С. В. Подросток на перекрестке эпох. М.: Генезис, 2007. 385с.

38. Кривцова С.В., Мухаматулина Е.А. Навыки конструктивного взаимодействия с детьми и подростками. М.: Генезис, 2000. 216с.
39. Крохин И.П. Особенности личности и самосознания у алкоголизирующихся подростков и юношей. М.: Изд-ский центр «Академия», 2002. 147с.
40. Кулаков С.А. Система факторов, влияющих на формирование мотивационной сферы подростков, злоупотребляющих алкоголем. //Медико-биологические проблемы алкоголизма. М.: Научный мир, 2007. С. 247-249.
41. Курек Н.С. Нарушения психической активности и злоупотребление психоактивными веществами в подростковом возрасте. СПб.: Алетейя, 2001. 204с.
42. Леонова Л.Г., Бочкарёва Н.Л. Вопросы профилактики аддиктивного поведения в подростковом возрасте. М.: ИМИ, 2008. 254с.
43. Лидере А.Г. Психологическое обследование семьи. М.: Академия, 2006. 135с.
44. Литягина Е.В. Нерешенные задачи взросления как условие возникновения аддиктивного поведения старших подростков. М.: Институт практической психологии, 2004. 143с.
45. Личко А.Е., Битенский В.С. Подростковая наркология. СПб.: Медицина, 2001. 278с.
46. Мастеров Б.М. Психология саморазвития: психотехника риска и правила безопасности. М.: МЕДпресс-информ, 2003. 328 с.
47. Менделевич В.Д. Психология девиантного поведения. М.: МЕДпресс, 2001. 385с.
48. Менегетти А. Система и личность. М.: Серебряные нити, 1996. 225с.
49. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество. М.: Издательский центр «Академия», 2000. 349с.

50. Ожегов С.И. Словарь русского языка. М.: Русский язык, 2006. 503с.
51. Пантелеев С.Р. Методика исследования самоотношения. М.: Смысл, 2003. 85с.
52. Петровский В.А. Психология неадаптивной активности. Российский открытый ун-т. М.: ТОО «Горбунок», 2002. 204с.
53. Предупреждение подростковой и юношеской наркомании / Под ред. С.В. Березина, К.С Лисецкого. М.: Изд-во Института психотерапии, 2001. 253с.
54. Психология личности в трудах зарубежных психологов / Сост. и общая ред. А.А. Реана. СПб.: Питер, 2000. 452с.
55. Райе Ф. Психология подросткового и юношеского возраста. СПб.: Питер, 2000. 357с.
56. Реан А.А., Бордовская Н.В., Розум С.И. Психология и педагогика. СПб.: Питер, 2000. 408с.
57. Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст: Проблемы становления личности. М.: Мир, 2004. 259с.
58. Решетников М.М. Психодинамика и психотерапия депрессий. СПб.: Восточно-Европейский институт психоанализа, 2003. 236с.
59. Ротенберг В.С. «Образ Я» и поведение. М.: ИНФРА-М, 2000. 232 с.
60. Сойнова Н. Не сотвори себе кумира! Воронеж: МПО «МОДЕК», 2001. 53с.
61. Тверезовский К.И. Музыкальный фанатизм как вид психологической зависимости. М.: Институт практической психологии, 2005. 146с.
62. Темиров Т.В. Психологические условия предотвращения предрасположенности подростков к наркомании и токсикомании. М.: Изд-во Эксмо, 2004. 196с.
63. Теории личности в западноевропейской и американской

психологии. Самара: Издательский Дом «Бахрах», 1996. 326с.

64. Тимошенко Г.В., Леоненко Е.А. Работа с телом в психотерапии: практическое руководство. М.: Психотерапия, 2006. 480с.

65. Толокнеева Е.И. Формирование ценностного отношения к музыкальному искусству как условие профилактики музыкального фанатизма в подростковой среде. *Основные направления психологии в классических трудах. Бихевиоризм*. М.: ООО «Изд-во АСТ-ЛТД», 2008. С.89-103.

66. Франселла Ф., Баннистер Д. Новый метод исследования личности. М.: Прогресс, 2007. 206с.

67. Фрейд З. «Я» и «Оно». Труды разных лет. Кн. 1. Тбилиси: Изд-во «Мерани», 1991. 398с.

68. Шабалина В.В. Зависимое поведение школьников. СПб.: Медицинская пресса, 2001. 241с.

69. Эйдемиллер ЭГ., Кулаков С.А., Черемисин О.В. Исследование образа «Я» у подростков с аддиктивным поведением. *Психологические исследования и психотерапия в наркологии: сборник научных трудов*. СПб.: Изд. Института им. В. М. Бехтерева, 2003. С 74-79.

70. Эриксон Э. Идентичность, юность и кризис / Общ. ред. и предисловие А.В. Толстых. М.: Издательская группа «Прогресс», 2006. 329с.

71. Epstein J., & Harweit N. (Eds.) Friends in school, Social Competence at School: Relation Between Social Responsibility and Academic Achievement, vol. 61, 1991, 360-376.

72. Flett G. L. Hewitt, P. L., Blankstein, K. R., O'Brien, S. Perfectionism and learned resourcefulness in depression and self-esteem II Personality and Individual Differences. 1991. № 12. P. 61-68.

73. 138. Griffiths M.D. Internet addiction - time to be taken seriously? *Addiction Research*. 2000. Oct. V. 8. N. 5. P. 413-419.

74. 141. Kjelsas E., Augestad L., Flanders D. Screening of males with eating

disorders// *Eat. Weight Disord.* - 2003 Dec. - V. 8. - N. 4. - P. 304-310.

75. Lester D., Whipple M. Music preference, depression, suicidal preoccupation and personality. *II Suicide and life-Threatening behavior.* 1996. № 26. P. 68-70.

76. Litman R.E., Farberow N.L. Pop-rock music as precipitating cause in youth suicide. *Journal of forensic Sciences.* 1994. № 39. P. 494-499.